

YÖNETSEL GERÇEKLIK BAĞLAMINDA RICHARD SENNETT'İN DİYALÖJİK İŞBİRLİĞİ YAKLAŞIMI*

Arş. Gör. Gökhan Aşkar

Karabük Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ORCID: 0000-0003-2603-0817

Öz

İnsan işbirliğine dair düşünceler çoğunlukla her türden toplumsal etkileşim içinde gerçekleşen karşılıklı davranışlara göndermede bulunmaktadır. Ancak işbirliğinin bu geniş anlamı özellikle toplumsal ilişkiler içinde zorunluluk ve özgürlüğe ilişkin konularda belirsizlik yaratmaktadır. Richard Sennett Yeni Kapitalizm'in yıkıcı unsurlarına karşı *diyalojik işbirliği*ni bir yaşam ilkesi olarak önermektedir. İşbirliğini *techne* ve *diyalojik* terimleriyle kavramsallaştırarak Sennett, kişiler arasındaki ilişkileri güçlendirecek becerileri tarif etmeye çalışmaktadır. Yönetsel gerçeklik bağlamında, *diyalojik işbirliği* örgütsel amaçlara sıkıca bağlı olan işbirliği formüllerine karşı bir alternatif niteliği taşımaktadır. Bunların yerine, *diyalojik işbirliği* yönetsel ilişkilerdeki kavrayış-uygulama ayrımını bozarak zorunluluk alanını dönüştürmeyi hedefleyen bir öneri görünümündedir. Bu anlamda *diyalojik işbirliği*nin öznesi hem kavrayan hem uygulayan *homo faber*dir. Sennett *diyalojik işbirliği*yle yaratılacak kişiler arası bağların Yeni Kapitalizm koşullarında yaşayan insanlar için bir çare olacağını varsaymaktadır. Bu çalışma *diyalojik işbirliği*nin içeriğini ve olası sonuçlarını soruşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: İşbirliği, Diyalojik, Techne, Homo faber, Yönetsel gerçeklik

Richard Sennett's Dialogic Cooperation in the Context of Administrative Reality

Abstract

Ideas on human cooperation generally refer to mutual behaviors that occurred in all kinds of social interaction. However, such a broad meaning of cooperation causes ambiguity especially on the issues relevant to necessity and freedom in social relations. Richard Sennett proposes *dialogic cooperation* as a principle of life to handle destructive aspects of the New Capitalism. By conceptualizing cooperation with the terms *techne* and *dialogical*, Sennett attempts to portray strengthening skills for interpersonal relationships. For administrative reality, *dialogic cooperation* is an alternative to cooperation formulas tightly bound up with organizational goals. Instead of these, *dialogic cooperation* seems like a proposition to transform the sphere of necessity by damaging the separation of conception and execution in administrative relations. In this sense, the subject of *dialogic cooperation* is *homo faber* who both conceives and executes. Sennett assumes that interpersonal bonds created by *dialogic cooperation* would be a remedy for human beings under the New Capitalism. This paper aims to investigate the content and possible outcomes of *dialogic cooperation*.

Keywords: Cooperation, Dialogical, Techne, Homo faber, Administrative reality

* Makale geliş tarihi: 07.06.2021
Makale kabul tarihi: 21.10.2021
Erken görünüm tarihi: 15.06.2022

Yönetmel Gerçeklik Bağlamında Richard Sennett'in Diyalojik İşbirliği Yaklaşımı*

Giriş

Bu çalışmada Sennett'in (2012) *techne*yle ilişkilendirdiği *diyalojik işbirliği* yorumu incelenecektir. Özgürlüğe dayalı ilişkiler bağlamında ele alınan *diyalojik işbirliğinin*, gönderme yapılan kavramlar üzerinden ne olduğu anlaşılmasına çalışılacak ve yönetmel gerçeklikle ilişkisi sorgulanacaktır. Zemin oluşturması bakımından, öncelikle işbirliğinin nasıl tanımlandığına bakmak yerinde olur. Nisbet (1968: 384) işbirliğini birden çok kişinin ortak çıkarlara dayanan koşullarda aynı amaca yönelik olarak birlikte ortaya koyduğu davranış olarak tanımlamaktadır. Nisbet'e göre işbirliği gönüllü veya zorunlu, doğrudan veya dolaylı, biçimsel veya doğal formlar içinde ortaya çıkabileceği gibi tüm formları kapsayan temel nokta, işbirliğine dâhil olan tarafların somut veya soyut bir çıkara ve belirli bir amaca yönelik çabalar bütünü içinde yer almasıdır. Oldukça kapsamlı yapılan bu tanımlama, neredeyse tüm insan eylemleriyle ilişkilendirilen, çıkar ve davranış kavramlarını temel alan işbirliği açıklamaları üretmeye açık görünmektedir. Olası belirsizlikleri aşmak için, zorunluluk ve gönüllülük ilişkilendirmesinin takip edilmesi nasıl bir işbirliğine gönderme yaptığımızı göstermesi açısından seçilebilecek ölçütlerden birisi olarak düşünülebilir. Bu doğrultuda, Sennett'in işbirliği yorumunu incelerken temele konumlandırılan *techne* ve *diyalojik* kavramlarından yola çıkmak ve konuyu zorunluluk-özgürlük ilişkileri bağlamında yeniden düşünmek belirli bir açıklık sağlayabilir gibi görünmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde işbirliği kavramsallaştırmalarının genel bir çerçevesi çizilecektir. Bunun ardından Sennett'in *techne*yle ve *diyalojik ilişkilerle* işbirliği arasında kurduğu bağlantılar; son bölümdeyse söz konusu işbirliği yorumunun yönetmel gerçeklik içinde neyi karşıladığı tartışılacaktır.

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Doç. Dr. Ozan Zengin danışmanlığında sürdürdüğüm, "Yönetim Kuram ve Uygulamalarında İşbirliğinin İncelenmesi" başlıklı doktora tez çalışmasıyla ilgili olarak oluşturulmuştur.

1. İşbirliği Üzerine

İnsan işbirliği üzerine geliştirilen varsayımlar toplum kuramına ilişkin daha geniş tartışmaların önemli bir parçası niteliğindedir. İnsan doğası argümanı, 19. yüzyılda bilimsel incelemelerin olgunlaşmasına kadar, toplumun ve devletin nasıl oluştuğunu kurgulamaya yarayan bir araç işlevi görmüştür. İnsanın doğası itibarıyla iyi veya kötü olmasına dayandırılan çıkış noktalarıyla mevcut toplumları açıklamak veya dönüştürmek için felsefi temeller inşa etmek olanaklı hale gelir. İradeci bir düşünce sistematığı içinde birtakım insani özellikleri eylemlerin genel ilkeleri olarak benimsemek insan doğası varsayımlarının zeminini oluşturur. Bunlar arasında yaygın şekilde bilinen insanın bencilliğine yönelik iddia, Hristiyanlıktaki ilk günah inancına kadar götürülmekle birlikte, Aydınlanma dönemi düşünürleri tarihsiz ve evrensel insani öz fikrini sekülerleştirerek yeniden üretmişlerdir (Callinicos, 2004: 46, 65; Tekeli, 2001: 20). 'İnsan doğası bilimi' olarak da anılan bu girişimlerle, insan eylemlerinin *modus operandis*ini bulmak temel amaçlardan birisi haline gelmiştir (Collingwood, 2005: 166-168, 176-177; Tekeli, 2001: 18).

İşbirliği bu anlatıda iradeci madalyonun diğer yüzünü oluşturmakta ve insanın bencilliğinin düşman ikizi olarak kurgulanmaktadır. İnsanın doğasına ilişkin kötülüğe/bencillığe yönelik reddiye insanın doğası itibarıyla iyi olduğuna veya böyle bir potansiyeli taşımamasından hareketle iyiliğe yöneltilebileceğine dair varsayıma dayanmaktadır. İyicil insan doğası fikrinin 19. yüzyıldaki temsilcileri ütopyacı sosyalistler ve anarşistlerdir. Benzeştikleri noktalar bakımından bunlar, insanın bencilliği iddialarının karşısında işbirliği, dayanışma ve dostluğun yerleştirildiği insan doğası perspektifleri üretmişlerdir (Callinicos, 2004: 48; Heywood, 2012: 146). İşbirliği bu yaklaşımlarda evrensel ve değişmez temel ilke niteliği edinirken, *a priori* olarak işbirliğine ve iyiliğe yatkınlık olmadığı takdirde bile bunun bir potansiyel olarak var olduğu ilan edilmektedir (Heywood, 2012: 146-147).

İradeci tasarımların yanında, insan işbirliğine dair düşünceleri etkileyen bir diğer önemli kaynak holistik toplum kuramlarıyla ilişkilidir. İradeciliğin tek yönlü öznellik vurgusunun yerini burada toplumun bütünsellik ve nesnellik temelinde düşünülmesinin belirleyiciliği almaktadır. Toplumun veya devletin holistik tasarımı siyasi bedeni merkeze alan analogilerin düşünsel mirası niteliğindedir. Premodern organizma yakıştırmalarının ardılı olarak Aydınlanma döneminde toplumun beden şeklinde düşünülmesi toplumsal olanın bütünlük, düzen ve birlik zemininde yorumlanmasını beraberinde getirmiştir (Neocleous, 2003: 20-23). 19. yüzyılda pozitivizmin temellendirilmesi ve evrimsel açıklamaların yükselmesi toplumun çözümlenmesinde yeni bir araç olarak sosyolojiyi vücuda getiren düşünsel arkaplanı oluşturur (Gramsci, 1992: 243-244). Toplumsal düzenin devamlılığının temel alındığı pozitivist yönelim

düzensizlik ve benzeri durumların anomali olduğu kabulünü içinde barındırmaktadır. Bunun toplum kuramındaki yansıması olan işlevselcilik, toplumun sürgit denge durumuna meylettığı, uyumsuzluğun patolojik olduğu ve toplumu oluşturan parçaların bütün içinde işlevsel nitelik arz ettiği bir toplumsal mutabakatlar ve normlar toplamı üzerine kuruludur. Buna göre insanın toplumsal yaşam içindeki davranışı birtakım ihtiyaçların veya içselleştirilen normların işlevi olarak konumlandırılmakta ve toplumsal rollerin, kurumların ya da mekanizmaların varlığı kullanışlı olmalarına dayandırılmaktadır (Swingewood, 1984: 227-230; Wallace ve Wolf, 2015: 28-29, 44-45).

Durkheim toplumsal kurumların varlık nedenini belirli ihtiyaçların tatminine bağlamasıyla işlevselciliğin en önemli temsilcilerinden birisi olarak alınmaktadır (Swingewood, 1984: 227-228). Thompson'a (1989: 25) göre Durkheim'in 19. yüzyılda ilerlemenin kaynağı olarak gördüğü işbölümü toplumsal dayanışma ve işbirliğinin de yeni formlarını üretmektedir. Bütünlüklü ve uyumlu toplumu ahlaki temele dayanan birlikler etrafında tasavvur eden Durkheim (2014: 243, 257, 269) toplumsal ilerleme ve düzeni harmanlayan pozitivist tutumuyla, devrimci bir değişimin yerine uyumu temele yerleştirmektedir. Durkheim'e göre bireyin kendine yetmezliği onun kendisini toplumsal bir organizmanın parçası şeklinde düşünmeye iter ve birey bu doğrultuda bütünün ahlak temelindeki bir unsuru olarak varlığını idame ettirir. Toplum adlı bu dev organizmanın öğeleri kendi aralarında işbirliğine gitmekle ve bu yönde birtakım ödevleri yapmakla mükelleftir. Bu doğrultuda işbirliğine girilen anı takiben organizmayı oluşturan parçalar organizma tarafından düzenlenmeye başlamakta, çatışmalar ötelenmekte ve bunlardan kalan alanı özgürlükle ilişkili bir uyum hali doldurmaktadır. Organik dayanışmayla geçici çıkar ilişkileri ortadan kalkmakta ve uzun soluklu uyuşmaları içeren bir görünüm biçimlenmektedir. Ahlaki içeriği bariz bu uyumluluğa koşut olarak, Durkheim'in nazarında toplumun işbirliğiyle hareket eden uyumlu parçaların bir toplamına benzediği anlaşılmaktadır.

İradeci ve holistik tasarımlar insan işbirliği hakkında genel bir eylem ve ilişkiler ağını tarif ederek önemli bir zemin oluşturmaktadır. Ancak bu yönelimlerin insan ve toplum üzerinde oldukça kapsayıcı yargılar içermesiye insan işbirliğinin gereğinden daha fazla toplumsal ilişki ve eyleme atfedilmesini beraberinde getirme riski taşımaktadır. Bu şekilde, ortak maksatlı tüm eylemler, grup dayanışmaları ve karşılıklı yarara dayanan ilişkiler insan işbirliğiyle bağlantılı düşünülebilmektedir. Diğer yandan toplumun verili şekilde uyumlu parçalardan oluştuğuna veya doğal olarak uyumlanacağına dair iddia da işbirliğini statik hale getirmektedir. Bu statik değerlendirme, insanlar arasındaki işbirliğini tarihsel ve toplumsal bağlamından koparma tehlikesini içinde barındırmaktadır. Bu anlamda incelenen alanı daraltmak ve belirli bir ilişkiler düzeni içerisindeki insan işbirliğini yorumlamak daha yararlı sonuçlar üretme

potansiyeline sahiptir. Yönetmel gerçeklikle ilişkisi bakımından insan işbirliğini yeniden düşünmek bu yollardan birisini sunmaktadır.

2. *Techne* ve İşbirliği

Richard Sennett'in ilk olarak 2012 yılında yayımlanan ve özgün ismi *Together: The Rituals, Pleasures and Politics of Co-operation* olan eseri insan işbirliği üzerine yakın zamanlardaki ayrıntılı incelemelerden birisidir. Yukarıda bahsedilen iradeci ve holistik tasarımların çeşitli yansımalarını içeren bu eserde iradeciliğe yakınsayan yönüyle işbirliği teknik bir beceri niteliğinde alınmakta ve insan etkileşiminin temelini yerleştirilmektedir. Bu anlamda işbirliği, dâhil olan tarafların karşılıklı olarak faydalandığı bir davranış biçimi olarak sunulmaktadır. Bu anlatıda işbirliği kutsal veya dünyevi, resmi veya gayri resmi nitelik taşıyan karmaşık ilişkiler içinde gözlemlenebilen karşılıklı saygı, anlayış ve diplomasi ritüellerini kapsamaktadır. Sennett'e göre işbirliği rekabet kavramından bağımsız değildir ve bu iki kavram birbirlerini tamamlayan bir nitelik arz eder. Buna bağlı olarak rekabet işbirliğiyle birlikte gelişebilir, biri diğerine uygun koşulları hazırlayabilir, piyasa ekonomilerinin veya siyasi süreçlerin işleyişinde rekabet ve işbirliği bir arada ortaya çıkabilir. Bu çerçevede işbirliğinin 'bize-karşı-siz' biçimine dayanan grup dayanışmalarına veya 'yıkıcı' formlara da dönüşebileceği ifade edilmektedir. Kabileci ilişki biçimleri içinde, modern dünyadaki kayırmacılık örneklerinde ve suç örgütlerinde bu tür bir işbirliği tarzının örneklendiğini düşünen Sennett, yıkıcı işbirliğine karşı, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmeye dönük iyicil, belirli ölçüde çabaya ve zahmete dayanan, iletişimi önceleyen bir işbirliği tarzını tarif etmeye çalışmaktadır (Sennett, 2012: 16-17). Bu şekilde kavranan bir işbirliği biçiminin öznelerarası ilişkiler boyutuyla ele alındığı anlaşılmaktadır. İşbirliği farklı aktörler arasındaki bir iletişim becerisi olarak nitelenmekte ve böylece olası çatışmaları çözecek bir reçete niteliği kazanmaktadır.

Sennett (2012: 17) bu tür bir işbirliği kavrayışının, Aristoteles'in *techne* kavramına göndermeyle tanımlanabilir olduğuna dikkat çekerek, beceri gerektiren 'zahmetli' bir işbirliğinin toplumsal düzeyde iyiliği yaratacak olumlu bir formülüne ulaşmaya çalışmaktadır. İşbirliği kavramı içindeki farklılıklara ve çeşitli yönelimlerin varlığına dikkat çeken Sennett'e (2012: 332-333) göre yine de, "karşılıklı bir anlayış yoksunluğu bizi insanlarla aramızda bir bağ kurmaktan alıkoymamalıdır". Daha sonra da görüleceği üzere Sennett'in karşılıklı bağlara yönelik bu vurgusu, holistik işbirliği tasarımlarının normlara ve uzlaşılara dönük temellendirmeleriyle benzerlik taşımaktadır. Sennett'in zahmetli ve yıkıcı işbirlikleri üzerinden yaptığı ayırım iyiliğe ve kötülüğe uzanan bir değer karşıtlığı dizgesinden hareket eder. Ancak iyi veya kötü olarak kodlanan değer ayırımının ötesinde Sennett'in işbirliğinin ne olduğu veya olmadığı *techne* ve *diyalojik*

kavramlarıyla kurulan ilişkiler temelinde daha anlaşılır hale gelecektir. Bu yüzden öncelikle, *techne* kavramına bakmak yararlı olabilir.

Sennett (2012: 17) zahmetli işbirliğinin Aristoteles'in *techne* kavramından hareketle düşünülebileceğini ifade etmekte, insanlar arasındaki ilişkilerde uyum ve anlayışı yaratacak iletişim odaklı becerilere dikkat çekmektedir:

Zahmetli işbirliğinin en önemli unsuru, onun beceri gerektiriyor oluşudur. Aristoteles beceriyi *techne* olarak tanımlar: Bir şeyin olmasını sağlayan ya da onu daha iyi yapan şey... Her çeşit iyi dinlemek, anlayışlı davranmak, anlaşma noktaları bulmak ve anlaşmazlıkları yönetmek ya da inatçı bir tartışmada gerilimden kaçmak gibi beceriler. Bütün bu etkinliklerin teknik adı diyalojik becerilerdir.

Ancak *techne*, burada sayılan türden beceriler yerine, Aristoteles'e göre yaratma becerisine denk düşen bir edimi anlatır. Aristoteles *techneyi* ruhun onaylama ve inkâr aracılığıyla doğruluğa ulaştığı beş erdeminden biri olarak saymaktadır. Bu erdemler *techne* (sanat), *episteme* (bilim), *phronêsis* (aklı başındalık), *sophia* (bilgelik) ve *nous* (akıl) olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristoteles'e göre olduğundan başka türlü olabilecek nesnelere yaratılan veya yapılan şeylerdir. Ancak yaratmak ve eylemek birbirinden farklıdır. Akıl yoluyla ortaya çıkarılan eylem ve yine akıl yoluyla yaratmak birbirlerini içermezler; ne eylem yaratmadır ne de yaratma eylemdir. Örneğin herhangi yapıyı inşa etmek bir *techne*dir, çünkü akla dayanan bir yaratma kapasitesiyle ilişkilidir. *Techne*, olma veya olmama ihtimalini içinde barındıran, ilkesi/kaynağı yaratılarda değil yaratanda bulunan ve şeylerin nasıl tasarlanacağını içeren bir var etme halini anlatmaktadır. Bunun yanında, zorunlu olarak veya doğal yollarla var olan şeylerin sanatı bulunmamaktadır. Çünkü bunların ilkeleri/kaynakları kendilerindedir. Diğer deyişle bunların bir yaratıcısı ve buna bağlı olarak bir sanatı mevcut değildir (Aristoteles, 1991: 87-89). Aristoteles *techneyi* zorunlu olan şeylerden açık bir şekilde ayırmakta ve onun olumsuzluğunu vurgulamaktadır.

Techne Heidegger'e göre sanatsal etkinliğe katılım sürecine işaret etmekte, bunun da ötesinde zihinsel etkinlikleri ve güzel sanatları da içine alan bir beceri ve bilme edimi olarak kendini göstermektedir. *Technenin* imal etme boyutunun fazlasıyla vurgulandığını düşünen Heidegger onun bir gizini açma etkinliği olmasını ise daha çok önemsemektedir. Bu anlamda kim inşa ediyor ve bir ürünü işliyorsa doğacak olan şeyin gizini açmaktadır. Gizini açma, yaratmadan evvel nesnenin tamamlanmış halini düşünmeyi ve buna uygun olarak o şeyi yaratmayı karşılamaktadır. Bu bakımdan *techne* için ayırıcı olan unsur, yapmakta veya aletleri kullanmakta değil, bir şeyin gizini açmakta yatmaktadır. *Techne* basitçe üretmek olarak değil, gizini açmak ve dünyaya getirmek olarak vardır (Heidegger, 1998: 53-54). Heidegger'in bu vurgusunun Marx'ın insan emeğinin farklılığını vurgulayan ünlü analogisine benzediğini söylemek

olanaklıdır. Marx (2003: 166) bir örümceğin ağını örmesinin dokumacının yaptığı işle, arının kovanını inşa etmesinin mimarın yaptığıyla görünüşte benzediğini, ancak “*en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey*”in “*mimarın, yapısını gerçekte kurmadan önce, onu imgesinde kurabilmesi*” olduğunu söylemektedir. İnsan emeğini ve zanaatını, diğer varlıkların eylemlerinden ayıran unsur insanın imgeleme gücünde ve buna uygun yapılan tasarım ve uygulamada kendini bulmaktadır. Bu bağlamda *techne*nin doğru akıl yürütme yoluyla bir yaratma edimi olarak başka türlü olabilen şeyi tasarlamak ve ortaya çıkarmak temelindeki tanımı bu örneklerle tutarlı görünür. Ancak Sennett'in öznelerarası eylemler için *techne* kavramına başvurmasında işbirliğini zanaatkârlıkla buluşturma niyeti bulunmaktadır.

Her ne kadar Heidegger gizini açma yönünü vurgulasa da *techne*nin temel olarak üretim, yaratıcılık ve eser bırakma yönüyle zanaat olduğu anlaşılmaktadır. Bu niteliğiyle, Arendt'in Aristoteles'i izleyerek, iş ve emeği birbirinden farklı düşünmek yoluyla ilkinde alet yapan insan anlamına gelen *homo faberi* ve ikincisine 'çalışan hayvan' anlamında *animal laborans*ı konumlandırarak sürdürdüğü ayırmda *techne*, *homo faber*'in yaratıcı 'iş'ine denk düşer. Arendt'e göre *homo faber* işçiden farklılığına vurguyla iş-çi, zanaatkâr ve imal edendir; insan eserlerinin ve dünyanın yaratımı *homo fabere* aittir. Doğaya ait olan nesnelere işlemek ve bunlardan başka bir şeyi yaratmak bu faaliyetin amacıdır. Buna karşılık *animal laborans* nesnelere birbirlerine ekleyerek ve tüketmek amacıyla üretir. Emek sonucunda ortaya çıkan ürün bu sürecin amacını belirlemez, tersine onu belirleyen emek gücünün tüketimidir (Arendt, 1994: 187-196). Sennett ise Arendt'in *animal laborans*ı düşürdüğü yerden kaldırmak ve onu *homo faber*de somutlanan becerilerle donatmak gibi bir amaca sahiptir. Sennett Arendt'in *homo faber* ve *animal laborans* arasında yaptığı ayrımı onaylamamaktadır. Çünkü *animal laborans* da düşünme yetisine sahiptir ve yapma sürecinde düşünmek içerilmektedir (Sennett, 2008: 6-7, 286). İlerleyen kısımlarda görüleceği üzere Sennett'in *diyalojik işbirliğini* *homo faber* üzerinden kurgulamasının yönetmel gerçeklik içindeki hedefi, *animal laborans*ın kavrayıştan koparak uygulamaya sıkışması sorununa yönelik ideal bir çözüm oluşturmaktır.

Sennett'in *techne* kavramıyla aradığı şeyin öznelerarası bir eylem olması, daha baştan, Aristoteles'in yaratmayla ilişkilendirdiği *techne* tanımından farklılaşmaktadır. Sennett dışarıya karşı edimlerinde belirli bir ölçü çerçevesinden hareket edecek, dışarıyı etkileyecek ve dönüştürecek bir iradenin sahibi olan insan imgesinden yola çıkarak öznelerin bir araya geldiği işbirliği etkinliklerinin anlatısını *techne* ile geliştirmektedir. Zanaatkârlığa atfen kurulan bu eyleme dayalı içerik, Sennett'i işbirliğini iradi karşılaşmalar olarak tasarlamaya yönelmektedir. Bu çerçevede iyi veya kötü işbirliklerinin zorunluluğa ilişkin yönü ilk bakışta belirsiz kalmaktadır. Ancak Sennett'in insan

işbirliği için *techneyi* işaret etmesi, insan işbirliğinin çalışma ve üretime dair ortaklaşa etkinliklerle ilişkisini kurmayı salık vermektedir. Yönetmelik gerçeklik ve insan işbirliği arasındaki bu bağıntıya gelmeden önce, Sennett'in işbirliği için değindiği *diyalojik* kavramının incelenmesi, Sennett'in işbirliğini, Aristoteles'teki *technenin* hilafına bir eylem olarak düşündüğünü netleştirmesi ve kamusal-özel alan ikiliğini tartışmaya davet etmesi bakımından önemli görünmektedir.

3. *Diyalojik İlişkiler ve İşbirliği*

Aristoteles'in *techneyi* eylemden farklı, zorunlu olmayan, olumsal bir yaratma edimi olarak tanımladığından yukarıda söz edilmişti. Eğer *techné* olumsal bir karaktere sahipse ve eylemle ilişkisi yoksa Sennett'in yaptığı üzere insanlar arasındaki işbirliğini *techné* kavramıyla ilişkilendirmenin zor olduğu ortadadır. Sennett'in bahsettiği türden bir işbirliğinin, ilk bakışta Aristoteles'in yukarıda sayılan erdemlerinden *phronésise* daha uygun düşeceği söylenebilir. *Phronésis*, Aristoteles'e (1991: 89-90) göre, iyi veya kötü olan şeylere ilişkin doğru ve akla dayalı bir eylem kapasitesidir. Yaratmadan farklı olarak iyi eylemin kendisi bir amaçtır. *Phronésise* sahip olan insan iyi yaşamla ilgili olarak nelerin kendisi ve başkaları için iyi ve yararlı olduğu konusunda yerinde düşünebilme ve ölçülü davranabilme yetisine sahiptir. Bu yüzden, Aristoteles, kendisi ve başkaları için iyi olan şeyleri düşünebilen kişilerin özel alanı ve devleti yönetmesi gerektiğini düşünür. Ancak görünen o ki, Sennett'in işbirliğini zanaatkârlığa dayalı düşünmesinde *technenin* sağladığı zemini, *phronésiste*ki yönetsellik vurgusu sunmamaktadır.

Anımsanacağı üzere, Sennett'in *techneye* dayandırdığı zahmetli işbirlikleri, bir şeyi iyi hale getiren eylem ve davranışlar olarak iyi dinlemeyi, anlayışlı tutumları ve uzlaşma noktaları bulmayı içermekte ve bunlar *diyalojik beceriler* gerektirmektedir. *Diyalojik becerilerle* kast edilen şey, önemli bir edebiyat eleştirmeni olan Bakhtin'in kavramsallaştırmasına dayanmakta ve bu, karşılıklı konuşma ve uzlaşma arayışı temelinde etkileşime girenlerin yeni bir anlayış geliştirmeye koyulduğu ilişkileri anlatmaktadır (Sennett, 2012: 17, 31). Bakhtin'e göre *diyalojik bağıntılar* uzlaşmazlığa indirgenerek anlaşılabilir ve uzlaşmaların da dikkate alınması gerekmektedir. Sonuçta etkileşime giren taraflar arasında uzlaşma sağlanamasa bile karşılıklı olarak ifade edilen şeyler uzlaşma yönelimiyle gelişirler. Mantık veya dille sınırlı olmasa da *diyalojik ilişkiler* örneğin konuşma halindeki öznelerin sözlerinin etkileşimi bağlamında olanaklıdır. Burada temel durum şeylerle kurulan ilişkinin *diyalojik* olamayacağı, çeşitli öznelerin arasında gelişen olaylarda anlama kurulan ilişkinin *diyalojik* nitelik kazanabileceğidir (Bakhtin, 2001: 352, 357, 362). Etkileşimle ve karşılıklı anlamayla ilişkilenen, tek yönlü olmayan ve karşıtlıkların dışında uzlaşılara da

açık olan bu hareket alanı Sennett'in *zahmetli işbirliği* için işaret ettiği yerdir. Sennett (2012: 25) karşıdaki özneyi iyi dinleme, konuştuklarını, hareketlerini veya sessizliklerini anlamlandırma girişimlerini gelişimi tetikleyen bir alışveriş olarak yorumlamakta ve bu alışverişin işbirliğine dayalı sonuçları daha çok üreteceğini düşünmektedir. Böylece tüm öznelarası eylemlere genişletilecek olan *diyalojik ilişkiler*, yıkıcı (kötü) olan işbirliği formlarının karşısında *zahmetli işbirliğini* yaratacak olan ilkelerin temelinde yer alır. Sennett'in (2012: 158) "kutsal amacı" ve aradığı "*ilkeler diyalojik işbirliğine ilişkindir*".

Gelgelelim, konuşma ve eylem zemininde, diyalojik ilişkiler göndermesiyle inşa edilen bu işbirliği, tüm yer, zaman, topluluk ve ilişkilere uyarlanabilecek bir evrensel ilke veya potansiyel olabilir mi? İradeci ve holistik tasarımların genellemelerini andıran böyle bir yaklaşımla, örneğin yönetmel alanda oluşan ve zorunluluğa dayalı kurulan ilişkilerde aynı diyalojik bağıntıları tesis etmek ne ölçüde olanaklıdır? Bu noktada, Sennett'in ilham aldığı Bakhtin'in, diyalojik ilişkileri ikili bir yaşam örneğinden çıkarsadığını hatırlamak yararlı olabilir. Bakhtin (2001: 246-247) premodern döneme dair zorunluluk ve özgürlük formlarında görünen iki farklı yaşam deneyimi üzerinden bir ayrıma gitmektedir. Bu doğrultuda diyalojik ilişkileri, hiyerarşilerin içerildiği yaşam gerçekliğine dayanarak formüle etmemekte, bunun için gerçek yaşamın dışındaki/karşısındaki karnavalesk yaşamı işaret etmektedir. Örneğin ortaçağ insanı bir yanda hiyerarşilerin, dogmatizmin ve kasvetin içerildiği resmi yaşamı; diğer yanda yılın belirli zamanlarıyla sınırlansa da özgürlüğün, gülmenin, müstehcenliğin, hiyerarşilerin ters yüz edilmesinin ve herkesin/her şeyin iç içe geçmesinin deneyimlendiği karnaval yaşamını sürdürmektedir. Karnaval tüm insanları içeren, eşitlikçi, teklifsiz, içten, herkesin katılımcı/icracı olduğu bir komünal edim sembolü olarak kamusal niteliktedir. Bakhtin (2001: 238-239) karnavalı eşit ve özgür katılımcıların karnaval zamanı ve yasaları geçerli olduğu sürece içinde yaşanılan, gerçekliğin hiyerarşik ve eşitsiz yasalarının/yasaklarının tersine çevrildiği, somutlaşmış diyalojik ilişkiler ve ritüeller alanı olarak tarif etmektedir. Öyleyse Sennett'in zahmetli işbirliğine dönersek, diyalojik ilişkiler özgürlükle ilişkili bu bağlamından alınarak hiyerarşilerin alanında geçerliliğini sürdürebilir veya yaşamın her alanında insan ilişkilerine uyarlanabilir midir? Diğer deyişle karnavalesk bir kamusal alanın içinde değilsek, diyalojik işbirliği ne anlatmaktadır?

Modern kamusal alanın özgürlüğü ve insan etkileşimlerini aşındıran içeriğine ilişkin çalışmalar vermiş olan Sennett kuşkusuz buna yönelik bir yanıt aramaktadır. Bilindiği üzere kamusal alan tartışmalarının temel kaynağı olan

Antik Yunan'da kamusal alan¹ özgürlük, özel alansa² zorunluluk ilişkilerine atfedilmektedir. Ancak modern dönemde kamusal alanın dönüşümüne dair Arendt'in ve bizzat Sennett'in getirdiği yorumlar kamusal alanda diyalojik işbirliğinin bir eylem ideali ve/ya beraber yaşama ilkesi olarak alındığının göstergesidir. Öyle ki kamusal alan, özel alana içkin bağlamın modern dönemde tüm topluma yayılan kolektif bir görünüm kazanmasıyla değişmiş; hanenin içerdiği ilişkiler kamusal alana yükselerek toplumun üyelerini aile fertleri kılmış ve kamusal alanda efendiye itaat beklenir hale gelmiştir (Arendt, 1994: 53-54). Arendt'in söylediklerinden özel alandaki zorunluluğa dayalı ilişkilerin modern kamusal alanı istila ettiğini, modern kamusal alanda kişilerin hane halkına benzediğini ve hiyerarşik bir yönetimin nesnesi haline geldiğini çıkarmak olanaklıdır.

Arendt'in (1994: 68-69) modern kamusal-özel ikiliğinin toplumsal olanla mahrem olan arasında biçimlendiğine yönelik saptaması da modern dönemde siyasallığın ve özgürlüğün aşınmasıyla ilişkili olarak kurulur. Kamusal ve özel arasındaki bu ters yüz olma argümanını izleyen Sennett (2013: 17-18, 172-173,

-
- 1 Antik Yunan kamusal alanı eşit ve özgür yurttaşların söz ve eylem olanağının bulunduğu, konuşan bir varlık olarak *zoon politikonun* (siyasal hayvan) başkalarıyla yan yana geldiği özgürlük alanıdır (Aristoteles, 2005: 7-9; Arendt, 1994: 42-45; Heidegger, 2014: 184-185, 188, 192, 196). Aristoteles yurttaşın kamusal alanda iyi yaşam ideali ve soylu eylemlere ulaşma ereğiyle yaşadığını, burada adil olanın yönetme/yönetilmede sıralaşma ve paylaşmadan geçtiğini ifade etmektedir. Ancak bu alanın sınırları Antik Yunan toplumsal eşitsizliğine bağlı olarak sınıfsal temelde çizilmekte ve *homo faber*, *animal laborans* ve köleler gibi kazanmak için çalışanlar, soylu erdemlere sahip olamayacak aşağılaştırıcı işlerle uğraşanlar ve efendi haricindeki hane halkı dışarıda bırakılmaktadır (Aristoteles, 2005: 70, 76-77, 85, 103, 201, 210-211, 221, 234).
 - 2 Arendt'in (1994: 49-53) yorumuyla Antik Yunan'da insanlar hanede gereksinimlerinin güdümünde birlikte yaşarlar ve yöneten-yönetilen ilişkisi içindedirler. Burada zorunluluk temel motifi oluşturur. Aristoteles'e (2005: 13, 16, 26, 28; 1991: 89-90) göre efendinin yönetimi -özel alan- monarşiyi andırmakta, çünkü haneler tek bir yöneticiye tabi bulunmaktadır. Özel alanda hiyerarşik ilişki, buyruk alma ve söz dinleme doğaldır. Üç boyutta ele alınan özel alan içinde efendinin köle üzerinde despotik, çocukları üzerinde krala özgü ve eşi üzerinde siyasal nitelikte bir egemenliği vardır. Söz konusu yönetsel bağlamda farklı hiyerarşilerin varlığı kurulan ilişkilerde de yönetilenlerin farklı erdemlere sahip olmasını gerektirmektedir. Örneğin köle aşağılık işleri yerine getirdiği için ondan beklenen erdem de yüksek olmayacaktır. Efendiyse bir parçası gibi olan köleye adil ve doğaya uygun davranmalıdır. Böylece sevgi ve diğer bağlılıklar için zemin oluşabilecektir. Efendiye dair bu niteliğin yukarıda değinildiği üzere *phronêsis*le ilişkili olduğu söylenebilir. Kendisi ve başkaları için iyiyi düşünebilecek olanların yönetmesi, hem özel alan hem de kamusal alan için tercih edilir durumdadır. Ancak özel alanın temel niteliği, birtakım ilişkisel farklılıklar içerirse de bir hiyerarşik alanı olmasında yatmaktadır.

334-337), modern dönemde 'kamusal insanın çöküşü'nü bireylerin kendi benliklerine odaklandıkları, mahremiyet temelinde özel alanın öne çıktığı bir toplum tahayyülüyle bağlantılandırmaktadır. 19. yüzyıldan itibaren kapitalizmin sarsıcı etkileri ve yeni tür kamusal inanın yükselmesi kamusal giderek yadsındığı ve mahremiyet ideolojisinin biçimlendiği koşullarla paralel ilerlemektedir. Sennett burada bireylerin kamusal yaşamdan kaçarak mahremiyete sığındığı ve giderek icracı olmak yerine seyirci olarak konumlandığı bir kamusal-özel ikiliğine odaklanmaktadır. Böyleyken iyi niyet, eylem ve beceriler bağlamında bir diyalojik işbirliği modern kamusal alana dair Arendt'in ve Sennett'in yine kendisinin çizdiği tablo karşısında bir ideal olmak durumundadır.

Arendt'e göre animal laboransın modern dönemde özel alandan çıkarak kamusal alana eklendiği bu toplum, emekçiler toplumdur. Hayatın kazanılmasının temel öncelik halini aldığı ve emeğin yüceltiildiği koşullarda, insanların emek güçlerinin birliği de kritik bir önemi haizdir. Bu bağlamda emek sürecinin ve işbölümünün temel niteliği iki kişinin emek güçlerinin bölünebilirliğinin yanında nihai anlamda birliğine ve tek kişi gibi hareket edebilme yetilerine dayalıdır. Bu koşullarda çalışmanın öznesi kolektif emek gücü haline gelmiştir (Arendt, 1994: 124, 171, 175).

Animal laboransın özne olarak yerini aldığı modern kamusal alanın zorunluluk ilişkileriyle donanmış hali, kolektif emek gücünün yeni toplumdaki vazgeçilmez yerine işaret etmektedir. Tam da animal laboransta somutlanan türden bir işbirliği, kurulacak ilişkilerin öznelarası etkileşimler alanından önce yönetmel gerçekliğin konusu olduğunun ilanıdır.

4. Yönetmel Gerçeklik ve Diyalojik İşbirliği

4.1. Yönetimde İşbirliği Arayışları

Thompson (1989: 44) sanayi kapitalizminin ilk evrelerinde oluşturulan kolektif emek gücü üzerinde sermayenin despotik bir otoriteyle hareket ettiğini ifade etmektedir. Despotik emek rejimlerinin yaygın olduğu bu koşullarda, Marx'a (2003: 287-295) göre kapitalist üretim tarzının temelinde yer alan işbirliği, birden çok işçinin aralarında ilişki olan süreçlerde birlikte çalışması ve tekil olarak üretilecek miktardan daha fazlasını ortaya çıkarmasıdır. Burada işbirliğinin temel koşulu çok sayıda kişinin bir araya toplanması, verimlilik ve düzenlilik temelinde iş görmelerinin sağlanmasıdır. Bunun yapılabilmesi kaçınılmaz olarak kolektif emek gücü üzerinde bir denetim ve yönlendirme mekanizmasının varlığını gerektirir. Yönetmel aygıtların yaratılması ve/ya etki alanlarının genişletilmesi olmazsa olmaz niteliktedir. Adler (2007: 1321) bu koşullarda üretimin öznesinin 'kolektif işçi' haline geldiğini ve Marx'ın işbirliği

olarak adlandırdığı şeyin gerçekleştirilmesi için kapsamlı örgütlenme ilke ve tekniklerinin yaratıldığını ifade etmektedir. Bunlar ‘kolektif işçi’ nin eylemlerinin eşgüdümlemesinde daha rasyonel planlama ve işletim mekanizmalarına doğru bir geçişi simgelemektedir.

Yüzyılın sonlarına doğru sermayenin tekelleşmesi devlet örgütlenmesinde ve endüstriyel yapılarda dönüşümü beraberinde getirmiştir (Braverman, 1998: 175). Piramidal hiyerarşilerin ve geniş ölçekli bürokratik örgütlenmelerin oluştuğu bu süreçte, Gramsci’ye (1992: 242-243) göre 19. yüzyıl kapitalizminin ortaya çıkardığı zorunluluklar içinde temel mesele ‘kolektif insan’ sorununun nasıl çözüleceğiyle ilişkilidir. Bireyler ‘kolektif insan’la nasıl özdeşleşecek, buna nasıl razı edilecekler, insan işbirliği nasıl sağlanacak ve zorunluluklar nasıl özgürlük formu kazanacaktır? Özellikle yüzyılın sonlarında kapitalist ülkelerde ‘sivil hegemonya’ daha çok öne çıkmaya başlamış ve Gramsci’ye göre ‘kolektif insan’ ekonomik yönüyle fabrikaya, rasyonelleşmeye ve Taylorizasyon’a konu olmuştur. Bu yeni toplumun zemini emek ve üretimdedir, yaşam bu temelde örgütlenmekte ve söz konusu yapıyı destekleyecek ahlaki ve düşünsel kurumlar inşa edilmektedir.

Gramsci’nin Taylorizasyon vurgusu, Frederick Taylor’un yüzyılın sonlarından itibaren üretim örgütlenmesindeki dönüşümde kritik bir simge olmasına dayanmaktadır. Taylor bu anlamda, kapitalist yönetsel gerçekliğin temel referanslarından. Ancak Taylor’a gelmeden önce belirtmek gerekir ki, ‘kolektif insan’ sorununu çözmeye yönelik ilk girişim yönetimin bilimselleşmesinden önce ‘hane’ olmasıyla ilişkilidir. Bu anlamda *animal laborans*ın modern kamusal alandaki rolü diğerleriyle toplumsal bağlar üzerinden etkileşime girerek işbirliğini sürdürmektir. Arendt’in (1994: 53-54) deyiimiyle Antik Yunan’ın hane içi ilişkilerine özgü nitelikler modern kamusal alana rengini vermekte, kişiler aile bireyleri olarak konumlanmakta ve efendiye itaat etrafında hiyerarşik ilişkiler devamlılık arz etmektedir. Bu bakımdan insan işbirliğinin yönetilmesi ve yönlendirilmesi, ‘çalışan hayvan’ların insani bağlar etrafında bir arada tutulmasıyla koşut ilerlemektedir.

Sennett 19. yüzyılda kapitalizmin birey ve topluluk anlatılarını belirsizleştirdiğini, kişileri ve toplulukları parçalanmaya sürüklediğini anlatmaktadır. Bunun yüzyılın ilk evrelerinden itibaren çözümü patronun paternalist baba rolünü üstlenerek topluluk ve aile değerleri etrafında bütünleşme sağlamaya çalışmasıyla aranmıştır. Erken örneklerine ütopyacı sosyalist uygulamalarda rastlanan paternalist girişimler, ilerleyen yıllarda, şirket kasabaları kurmaya yönelik çabalarla bir üst aşamaya geçmiştir. Paternalist otorite, aile içindeki rollere ve değerlere atfen kurulmaktadır. Böylece patron (baba) işçiler (çocuklar) üzerinde denetim sağlayacak, onlardan itaat bekleyecek ve ahlaki bütünlükler tesis edilebilecektir. İlk örneklerinden itibaren paternalist ilişkiler ‘aile ocağı’ içinde işbirliği ilkesine dayanmaktadır. Ancak Sennett,

paternalizmin babanın yaptığına karşılık çocuklarından hizmet ve itaat beklediği 'sahte sevgiye dayalı' bir otorite olduğunu söylemektedir. Bu sahte yönüyle, ilişkiler kişiselleşmekte ve özellikle sorun anlarında otoritenin yadsınmasına ve büyük patlamalara yol açabilmektedir. Öyle ki, yüzyılın sonlarına doğru Pullman'ın şirket kasabası örneğinde bu yadsımanın isyanla sonuçlanması paternalizmin başarısızlık simgelerinden birisi olacaktır. Sennett'e göre paternalizmde işçilerin kenetlenmesi ve işbirliği içinde hareket etmeleri 'sahte sevgiye dayalı' otorite ilişkilerinden dolayı olanaksızdır. Çünkü baba, yaptıklarını bir lütuf gibi görmekte ve çocuklarına karşı aşağılayıcı bir tavır geliştirmektedir (Sennett, 2014: 59, 67, 74-78, 83-85, 99, 187).³

Bu bağlamda Taylorizasyon 'kolektif insan' sorununa ve işbirliğine yönelik yeni bir yol önerisi niteliğindedir. Yönetimin bilimselleşmesinin ve en iyi tek yol arayışının simge ismi Taylor'da 'kolektif insan' sorununun çözümü, karşılıklı bağlılıklara ilişkin bir otorite yerine, bilimsel tekniklere ve yönetmel zor gücüne dayanmaktadır. *Animal laborans* Taylor'un (1919: 40) dünyasında zeki ve eğitilebilen bir goril olarak betimlenir. 'Goril'lerin arasındaki işbirliğinin de ne denli elzem olduğunu Taylor'da bulmak olanaklıdır. Taylor'a göre işbirliği halinde çalışanlar öznelliklerini kaybetmeden üzerine düşen görevleri uyum içinde yerine getirecektir. Ancak bunun oluşabilmesi için onları işe yönlendirmenin, eğitmenin ve performans temelinde ücret vermenin yanında işbirliğine zorlamak gerekliliği de bulunmaktadır. Çünkü çalışanlar, kendi aralarında işbirliğini geliştirecek otoriteye sahip değildir. Yönetimin üzerine düşen görev bunu sağlayacak yöntemleri zor temelinde standartlaştırmak, en iyi uygulama ve koşulların zor temelinde kabulünü sağlamak ve ortaya çıkan zorunlu işbirliğiyle işleri en iyi ve hızlı şekilde yerine getirmektir (Taylor, 1919: 83, 141). Daha açık ifadeyle 'çalışan hayvan'ların arasındaki işbirliği yönetmel zorun yönlendiriciliğinde ve denetiminde sağlanmak durumundadır.

Burada, Taylorizasyon'un getirdiği temel yarılmanın ayırdına varmak için Braverman'a bakmak yararlı olabilir. Braverman'a göre insanı diğer türlerden ayıran yetenek, kavrayışın ve uygulamanın birlikteliğinde yatmaktadır. Heidegger ve Marx'ın uzlaşan değinilerinden hatırlanacağı üzere insan yaratacağı şeyi önce imgeleminde kurma yeterliliğine sahip bir varlıktır. Braverman kavrama ve uygulama işlevlerinin ayrıştırılabileceğine dikkati çekerek, işbölümü içinde bir öznenin kavradığını diğerinin uyguladığı koşulların oluşturulma ihtimali üzerinde durmaktadır. En ilkel otorite örneklerinde dahi rastlanabilecek olan bu durum kapitalist yönetmel gerçeklik içinde temel dayanak noktalarından birisini oluşturur. Özellikle Taylor'un 'bilimsel yönetim'inde kavrayış ve uygulama keskin biçimde ayrılmış, kavrayış yönetmel bir işlev olarak

3 Ancak pratikteki bu başarısızlığa rağmen, Sennett (2014: 93) paternalizmin kapitalist üretim örgütlenmesinin ileri aşamalarında da etkisini sürdürdüğünü ifade etmektedir.

konumlanırken uygulama işlevi kolektif emeğe mahsus kılınmıştır. Bu aşamada, önceleri zanaatkârın alanında kalan endüstriyel yenilik ve gelişmenin kavram ve tasarım boyutları da bir mühendislik alanı haline gelecektir (Braverman, 1998: 34-35, 78-79, 91).

Bu koşullarda kavrayan ve uygulayan *homo faber*in simgelediği durumun aksine kavrayış ve uygulamanın ayrışması, yönetenle *animal laborans* arasındaki ilişkinin asli hale geldiğine işaret etmektedir. Kavrayış ve uygulamanın arasına örülen bu duvarla birlikte, yöneticinin işlevi hakkında yapılabilecek en olumlu yorum, onun *phronêsise* sahip olmasını dilemekten öteye geçmeyecektir. Söz konusu *phronêsis*, zorunluluk ilişkilerine dair boyutuyla var olabileceği sınırlara sahiptir. Bu sınırlarda yönetilenden itaat, bağlılık veya erdem beklemek kurulan hiyerarşik ilişkinin doğal sonucudur. *Animal laborans*, Taylor'un yorumuyla yönetsel zor aracılığıyla işbirliğine sevk edilmek durumundadır. Ancak *animal laborans*ın kavrayıştan mutlak sınırlarla ayrıştırılması yabancılaşma, çatışma ve tatminsizlik sorunlarının da kaynaklarından birisi görünümündedir. Modern kamusal alanın öznelere olmalarına rağmen uygulama işleviyle kısıtlanmaları ve yönetimin nesnelere konumunda olmaları paradoks niteliğindedir. Taylorizm'e dönük erken eleştirilerin odağında yer alan temel unsur, bu paradoksun gizlenmesi için *animal laborans*ın insan kıyafeti dikilmesi gerekliliğiyle ifade edilebilir. Taylorizm'e getirilen insani yöndeki eleştirilerde yer alan, mekanik verimlilik hedeflerinin insanı, toplumsal bağları ve ilişkileri göz ardı ettiği iddiası, söz konusu gerekliliğin dışavurumudur.

Bu bağlamda insan işbirliği, İnsan İlişkileri Okulu'nun 1930'larda yarattığı ivmeyi takiben insani etkileşimin ve grup ilişkilerinin konusu olacaktır. Bu yaklaşımın bütünleşme ve bağlılığa olan ilgisi Durkheim'in etkisini taşımaktadır (Thompson, 1989: 25). İnsani etkileşimler ve bağlar toplumun ve yönetim aygıtlarının uyumlu bütünlükler olarak alınmasının hareket noktasını oluşturmaktadır. İnsan İlişkileri Okulu'nun çıkış noktasında yer alan Hawthorne araştırmalarından da önce, Follett (1918: 45-47, 93-98, 110-112) çalışanın çevresine uyumlu hale gelmesinin temelini bu tür bir işbirliği perspektifiyle doldurmaktadır. Follett'e göre insanlar arasındaki ilişkiler kolektif çalışma istencine, işbirlikçi tavırlara ve düşünmeye dayalı olmak durumundadır. Sempatî temelinde kurulacak olan grup ilişkileri içinde işbirliği, kişiler arası veya daha genel düzeyde çatışmaları engelleyecek ve gelecekteki uzlaşmaları yaratacak olan şeydir.

'Kolektif insan'ın kurgulanması yolunda, insan ilişkileri incelemenin merkezine oturmaktadır. Bu çerçevede uyum, toplumsal normlar, değerler ve bağlılıklar üzerinden yönetim yazınına işlevselci işbirliğinin yansımaları düşecektir. Hawthorne araştırmacılarının temel bulgusu kişinin güdülenmesinin toplumsal gruplar içindeki etkileşim ve davranışlarla ilişkili olduğu yönündedir (Braverman, 1998: 69, 99-100). İnsan İlişkileri Okulu'nun önemli

temsilcilerinden birisi olan Barnard, insani bağların yokluğu halinde tatminsizliğin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bunun çözümü rasyonel ve amaçlı işbirliğinin sağlanmasından ve güçlendirilmesinden geçmektedir. Biçimsel örgütler içindeki doğal örgütlerle kişinin özsaygısını sağlayacağı ve gönüllülüğe dayalı çalışmanın sürdürülebilir kılınacağı alan tesis edilmelidir. Böylece insani zeminde doğal işbirlikleri inşa edilebilecektir (Barnard, 1971: 13, 119, 122). Sonraki yıllarda benzer doğrultuda Simon da, örgütleri işbirliğine dayalı davranış sistemleri olarak nitelemiş ve karar süreçlerine katılım yoluyla kişilerin kendilerini ortak amaçlara ve başkalarının davranışlarına uyumlandıracağı, samimi gayretlerle çalışarak işbirliğine gidecekleri bir yönetim anlatısı ortaya çıkarmıştır. Ancak Simon'a göre yönetmel düzeyde bir eşgüdümün yokluğunda işbirliğinin kendiliğinden ortaya çıkacağına dair bir umuda sahip olmamak gerekmektedir. İşbirliğinin sağlanması yolunda danışma ve katılımın güçlendirilmesi, örgüt içinde iletişim kanallarının yönetim tarafından tesis edilmesi zorunludur (Simon, 1997: 10, 77, 80-82, 112-113). Braverman'a (1998: 96-97) göre bu yaklaşımların 'bilimsel yönetim' hareketinden farklılaştığı temel nokta, çalışma örgütlenmesinden çok, işçilerin hangi koşullarda en iyi şekilde işbirliğine yönlendirilebileceklerine odaklanmalarıdır.

Anlaşılabacağı üzere, bu işbirliği arayışlarında yönetmel amaçlardan vazgeçilmemekte ve kavrayış-uygulama ayrımı görünüş itibarıyla esnetilerek hiyerarşik ilişkiler idame ettirilmektedir. Bu bağlamda, işbirliği yönetilen ve yönlendirilen içeriğiyle belirli hedeflere ulaşma yolunda araçsaldır. Sennett (2014: 197) bu tür girişimlerin hiyerarşinin yeniden üretilmesi sonucunu verdiğini düşünmektedir.

Öte yandan yakın geçmişte çalışma ilişkilerini de derinden etkileyen ekonomik dönüşümler işbirliği anlatılarının kültürel değer ve normlarla ilişkisinin daha çok vurgulandığı bir süreci ortaya çıkarmıştır. Sennett'in (2006: 37-38, 45-49) 'yeni kapitalizm' olarak adlandırdığı koşullarda, görece daha istikrarlı refah devletinin, piramidal hiyerarşilerin ve toplumsal güvencelerin 1970'lerden itibaren giderek aşınması, emek gücünün geçicileşmesini, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlık kazanmasını, taşeronlaşmanın artmasını ve çalışanlar arasında güvene dayalı ilişkilerin zedelenmesini beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, Sennett (2016: 55-56) tarafından çeşitlenen ürünleri piyasaya eskisinden daha hızlı bir şekilde sunmak olarak tanımlanan esnek uzmanlaşmayla birlikte taleplere hızla uyum sağlamak, yenilik ve kaliteye dönük stratejiler geliştirmek ve takım çalışması uygulamalarını tercih etmek yaygınlaşmaktadır.

Adler'e göre takım çalışmasında işbirliğine dayalı karşılıklı bağımlılık üretim içinde ve daha geniş toplumsal ilişkilerde içselleştirilen bir norm haline gelmektedir. Yeni üretim tekniklerinde işçi diğerleriyle birbirine bağlandığı çalışma grupları içinde çıktılara ilişkin daha fazla sorumluluk aldığı koşulların

içinde yer almaktadır. Bu tür uygulamalarda işbirliğini güçlendirmeye dönük çabalar, çalışanların kendilerine dair tanımlamaları üzerinde ciddi etkiler doğurmaktadır. Kolektivist eğilimlerin daha yüksek biçimlerinin doğduğu söz konusu süreçlerde, işbirliğine dayalı karşılıklı bağımlılık daha etkili bir güdülenme aracı haline gelmektedir (Adler, 2007: 1333-1337).

Bunun meşrulaştırmasına dönük düşünsel çabaysa, kültürel norm ve değerleri öne çıkarmakla biçimlenmektedir. Örneğin Fukuyama Durkheim'i izleyerek kişilerin diğerlerine bağlandığı kurallardan ve normlardan yoksun kaldığında kaygı ve endişeye kapılacağını, çalışma ilişkilerinde başkalarıyla ilintili olmanın tatmin sağlayacağını vurgulamaktadır. Kişinin başkalarının nazarında değere sahip olması temel gereksinimlerinden birisidir. Bu yüzden günümüz koşullarında kaygı ve endişeyi ortadan kaldıran çalışma koşulları insanın bu temel gereksinimini karşılamaktadır. Fukuyama bu süreçte çalışana daha geniş bir hareket alanı tanıdığını ve zanaatkârlık becerisinin asgariye indirildiği geçmişteki üretim tekniklerinden farklı olarak ona daha fazla sorumluluk verildiğini öne sürmektedir. Diğer yandan bunun güzel bir sonucuysa istenen miktarda ürünün daha az sayıdaki çalışanla ortaya çıkarılması olarak sunulmaktadır (Fukuyama, 1998: 20, 55).

Sennett'e (2008: 34; 2014: 131; 2016: 112-113) göreyse takım çalışması ve benzeri uygulamalarda somutlanan günümüzdeki işbirliği girişimleri verimlilik artışı gibi hedeflere odaklanmakta ve bu yönüyle ortaya çıkan işbirliği sahte ve sığ bir nitelik taşımaktadır. Esnekleşen çalışma ilişkilerinde takım çalışması uygulamaları sığılı grup halinde deneyimlemek anlamına gelmektedir. Başkalarıyla birlikte hareket etmenin ve onlarla duyarlı bağlantılar kurmanın zorunluluk ve kabiliyet olarak görüldüğü bu koşullarda kişiler yönetsel ilişkiler içinde görünüşte dostluğa ve işbirliğine eklenmektedir. Anlaşılacağı üzere Sennett'in aradığı işbirliği bunlardan farklılaşmaktadır. *Homo faber* üzerinden kurulan *diyalojik işbirliği* bu farklılığın bir ürünüdür.

4.2. Homo Faber'in Diyalojik İşbirliği

Sennett insan ilişkileri ve katılımcı pratikler bağlamındaki işbirliği arayışlarına tereddütle yaklaşmakla birlikte bunların hiyerarşik örgütlenmeye yönelik insani bir çözüm niteliğinde olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda emir komuta zincirini kırmanın yollarından biri olarak saydığı işbirliğine dayalı girişimler ve ortak karar süreçleri olumlu bir çıkış noktasına sahiptir. Ancak burada sorun söz konusu süreçlerde hiyerarşinin yeniden üretilmesi ve katılımcı pratiklere eklenen çalışanların yönetsel ilişkilerle daha çok yüzleşir hale gelmesidir. Bu türden insanileştirme çabaları hiyerarşinin gizlenmesine yönelik kurgulanmakta, yönetilene verilen söz söyleme olanağı tartışmaya pratikte bir alan açmamakta ve katılım simgesel bir düzeyde kalmaktadır. Sennett'in önerisi

hiyerarşinin veya otoritenin yıkımından ziyade dönemsel olarak bunun imhasına yönelik bir stratejidir. Bu doğrultuda kararların dolaysız bir dille herkese aktarıldığı, astlar arasında tartışma olanağının yaratıldığı ve yönetmel ilişkideki aktörler arasında belirli düzeyde rol değişimlerinin gerçekleştiği bir müzakere süreci önermektedir (Sennett, 2014: 131-134, 195-207).

Tam da bu noktada söylenebilir ki, Sennett'in işbirliği arayışındaki beklentisi emir komuta zincirlerinin yeniden yapılanmasına dönük bir strateji olmasıyla kavrayış ve uygulama arasındaki keskin ayrımı bozmaya yönelmektedir. Bu anlamda *techné* ve zanaatkârlığa yönelik ilgisi yöneten-yönetilen ve/ya kavrayış-uygulama ikiliğinin *homo faber*in yeniden sahneye çıkacağı bir yönelim içinde dönüştürülmesi amacını içerir. Böylece Sennett'in niye yönetsellik vurgusu içeren *phronêsis* yerine *techné* kavramını tercih ettiği de açıklığa kavuşmaktadır. Sennett yönetenle *animal laborans* arasındaki ilişki yerine özneleri *homo faber* olan bir işbirliğini önermektedir. Diyalojik işbirliği bu arayışın bir ürünüdür.

Sennett zanaatkârlığı özdisiplin ve özeleştirici süreçleri içinde bir şeyi kendi değeri için yapmak olarak tanımlamaktadır. Ancak belki de bu tanımdan daha önemli olan şey, *homo faber*de vücut bulan kavrayış ve uygulama birliğidir. Sennett'e göre iyi bir zanaatkâr düşünmek ve somut pratikler arasında bir diyalog yürütmektedir. Söz konusu diyalog alışkanlıklara evrilmekte; sorunları bulmak ve çözmek arasında bir ritim inşa etmektedir. Elbette kavrayış ve uygulamanın zanaatkârda buluşması zanaatkârlığın bir otorite içermediği anlamına gelmemektedir. Zanaatkârın işiyle yaşamının ortaklaştığı atölyesinde çırakları ve kalfalarıyla yüz yüze kurduğu ilişkilerde otoritesinin meşruiyet kaynağı kendi becerileridir (Sennett, 2006: 104; Sennett, 2008: 9, 53-54). Bununla birlikte, Sennett diyalojik işbirliği için odak noktası olarak zanaatkârın atölyesindeki uyumlu alışkanlıklar ve ilişkiler düzenini almaktadır. Sennett'in nazarında zanaatkârın atölyesi kişiler arasında fiziksel jestlerin, çalışma sürecinde giderek uyumlanan ve alışkanlığa dönüşen hareketlerin, sorgulamaya dönük molaların, sözsüz anlaşmaların ve giderek ritmik bir uyumluluk halinin ortaya çıktığı bir mekândır. Atölyede sözlü ve uygulamalı öğrenme ilişkisi yazılı herhangi bir anlatımdan daha etkili olmakta ve özellikle zor durumlarla karşılaşıldığında karşılıklı sorulan sorular ve ustadan görerek öğrenme yoluyla sorunlar aşılabilmektedir. Kişiler geliştiklerini ve bir hareketin parçası olduklarını hissettikçe atölye içi ritüelleri benimsemekte, jestlerle kurulan ilişki aralarında samimiyetin inşa edilmesini sağlamaktadır. Burada kişiler, acımasız rekabet yasaları yolunda ötekine karşı değil, ötekiyle beraber davranmaktadır. Sennett'e göre kurulan diyalojik ilişkiler atölyeden toplumsal yaşama bağlanmakta, dışarıya uzanmakta ve daha genel ilişkiler içinde somutlaşmaktadır. Geçmişin ve şimdinin atölyelerinin özelliği, çalışma alanındaki ritüeller üzerinden insanların toplumsal ilişkiler içinde bağlanmasını sağlamasıdır. Atölyeden dışarıya uzanan

bu süreç edilgen bir mevcudiyetin, seyirciliğin yerine etkin bir katılımın oluşturulması anlamına gelmektedir (Sennett, 2012: 251-259, 267-268, 284; Sennett, 2008: 73, 179-181, 246). Bir bakıma Sennett'te homo faberin diyalojik işbirliği, kamusal insanın yeniden yükselişine dair bir anlatıya doğru ilerlemektedir. Kamusal alanda seyirciler yerine birbirleriyle etkileşime giren icracılar böylece yeniden sahneye çıkabilir hale gelmektedir.

Bu noktada, Sennett'in yönetsel gerçekliğin merkezinde yer alan kavrayış-uygulama ayrımını ve zorunluluk ilişkilerini ters yüz etme girişimini 'yeni kapitalizm'in yarattığı parçalanma ve yalıtılmışlığa karşı kurduğunu da belirtmek gerekmektedir. Sennett'in işbirliği anlatısını toplumsal değer ve bağlara eklemeyen belki de en kritik tetikleyici budur. Sennett'e (2006: 2-3, 26-27; 2016: 109) göre piramidal hiyerarşilerin aşındığı son yarım yüzyılda, 'yeni kapitalizm' esnek uzmanlaşma, güvencesiz ve kısa vadeli çalışma uygulamalarıyla insanların yalnızlaşmasını, yalıtılmasını ve uzun süreli toplumsal bağların yitimini beraberinde getirmiştir. Sennett parçalanma, işsizlik endişesi ve ortak anlatı yokluğunun somutlaştığını düşündüğü bu süreçte insanların hangi değerler etrafında buluşacağına dair bir soruşturmaya girişmektedir.

Sennett'e göre geçen yüzyılın piramidal hiyerarşileri ve çalışma düzenleri boğucu ve yıpratıcı olmakla birlikte belirli bir güvence ve aidiyet hissi de yaratmaktaydı. Karşılıklı bağlılıklarla biçimlenen eskinin iş etiği ve disiplini birlikte çalışanların ve yaşayanların hayatına gönüllü bir çalışma isteği, sabır ve katlanma gücü sağlamakta, işin yüzeyselliğinden sıyrılmaya yarayan sıkı bir işbirliğine olanak tanımaktaydı. Ancak Sennett'e göre yeni kapitalizmin uzun soluklu ilişkileri ve devamlılık arz eden hedefleri ortadan kaldırmasıyla birlikte, kuruma yönelen sadakatin yanı sıra çalışanlar arasındaki kalıcı destekleyici ilişkiler, güven ve birlikteliğe dayalı onur hissi de aşınmaktadır. Bu yüzden yeni kapitalizmin takım çalışması ve esneklik uygulamalarında somutlanan çağdaş iş etiği sığ bir işbirliğini doğurmaktadır. Yeni kapitalizmin kültüründe kişiler koşullar ne olursa olsun diğerleriyle işbirliği içinde çalışmanın bir yetenek olduğunu farz etmekte, uzun süreli karşılıklı destek ve ilişkiler yerini 'işbirliği maskeleri'nin takıldığı sığ bir ilişkiler ağına terk etmektedir. Her durumda karşılıklı uyumun ve beraber çalışma disiplininin beklendiği bu yeni kültür görünürde kolektif olmakla birlikte, kişilerin yalıtıldığı ve gerçek olmayan bir işbirliğinin sahnelendiği koşulları üretmektedir. Sığ işbirliği, iyicil bir karakter içermemektedir (Sennett, 2016: 83, 112-113, 121-128; Sennett, 2006: 63, 73-75, 126-127).

Sennett'in kendisinin de 'tehlikeli zamir' olarak gördüğü 'biz' anlatılarının etrafında dolaşması zorunluluk ilişkileri içinde hassas bir ideal üretmesinden kaynaklanmaktadır. Açık ifadeyle burada önerilen yönetsel ilişkilerin zorunlulukları yerine kişiler arasındaki karşılıklı bağımlılıklardır. Bağımlılıklar

ve zorunluluklar arasında tercihe zorlayan bu ikilem, Sennett'i holistik işbirliği anlatılarının değer ve normlar alanında zahmetli bir arayışa sürüklüyor gibi görünmektedir. Sennett (2012: 338-339; 2016: 155, 159-165, 170) yeni kapitalizm koşullarında ortak bir kader ve mücadele anlatısı oluşturamayan insanın karakterinin aşındığını ve bu yüzden bir cemaat hissi ve onuru arayışına girdiğini söylemektedir. Buradan Sennett'in yıkıcı işbirliği olarak gördüğü 'bize-karşı-siz' türündeki cemaat dayanışmalarına ve 'aile değerleri'ne dönüş istenci yükselmekte, bunlar 'biz' zamirinin tehlikeli versiyonları olarak toplumsal yaşamdaki yerini almaktadır. Ancak Sennett'e göre yine de insanın derinlerindeki işbirliği yeteneğinden vazgeçmemesi gerekmektedir. Uzun vadeli karşılıklılığa ve desteğe dayalı toplumsal bağlar üretilmeli ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin olumlu formları yaratılmalıdır.

Burada 'biz' zamirine yönelik zahmetli arayış, her ne kadar olumlu bir hedefe sahip görünse de, nasıl oluşacağı ve neye dönüşeceği belirsiz kalan bir değerler alanı içinde sürdürülmektedir. Bu anlamda Fukuyama'nın önerdiği 'birleşme sanatı' mevcut belirsizliğin erişebileceği yerlerden birisini göstermesi açısından yararlıdır. Fukuyama (1998: 18-21, 23, 57) 1970'lerden itibaren üretim örgütlenmesinde ortaya çıkan dönüşümle birlikte Asya toplumlarına özgü olduğunu düşündüğü birlik, dayanışma ve toplumsal bağlara dayalı ilişkilerin giderek öne çıktığını vurgulamaktadır. Fukuyama'ya göre kişiler öncelikle onurlarının tanınması ve kendi değerlerinin takdir edilmesi arayışındadır. İnsanlar çalıştıkları yerlerde geniş bir toplumsal ortamla ilişkilenecek ve kurulan bağlar insanın yaşamsal amaçları arasında önemli bir alanı oluşturmaktadır. Çağdaş üretim tekniklerindeki grup ruhu anlatısı ve kültürel birlik yöneliminin alt metninde kişiler arası güven ve etik alışkanlıklara önemli bir yer açılmakta ve her türlü üretim aşamasında toplumsal işbirliği zorunlu koşul olarak yer almaktadır. Birlikte iş görme yeteneği tam da işbirliği yeteneğini karşılamaktadır. Bu noktada, Fukuyama'nın 'birleşme sanatı' veya yeteneği olarak adlandırdığı şey, bireysel çıkarların büyük ölçekli gruplara tabi hale gelmesi, değerlerin paylaşımı ve karşılıklı güvenin oluşmasıyla tarif edilmektedir. Burada güçlü aile bağlarına ve güvene dayalı topluluk ilişkilerine sahip toplumların endüstriyel örgütlenmede daha başarılı olacağına dair bir varsayım temel alınmaktadır.

Zorunluluk ilişkileri içindeki bu tür bağımlılık ve değer arayışları yönetmel gerçekliğin devamlılığında araç olacak işbirliği anlatılarının peşindedir. Bu anlatılarda insanlar arasındaki bağımlılıklar zorunluluk ilişkilerinin yeniden üretiminde kullanışlı hale gelmektedir. Sennett'in *diyalojik işbirliği* idealinin holistik tasarımlara en çok yaklaştığı yer olan kişiler arası karşılıklı bağımlılıklara dair olumlaması, her ne kadar 'tehlikeli zamir'le arasına sınır çekmeye çalışsa da, olası tehlikelerden kolayca kaçınmamaktadır. Bu bakımdan Sennett'in Çin kültüründeki söze ve güvene dayalı ilişkileri ifade eden *guanxi*

kavramına yönelik vurgusu, Fukuyama'nın 'birleşme sanatı'yla ortaklaşan bir bağlamda hareket etmektedir. Sennett (2012: 167-169; 2014: 62, 113) *guanxi*yi toplumsal ve ailevi bağlar temelinde onura ve şerefe göndermeyle kurulan bir güven ilişkisi olarak yorumlamaktadır. Özellikle zorlayıcı durumlarda karşılıklı olarak kurulan güven ve destek ağları Sennett'e göre ekonomik ilişkileri de şekillendirebilen olumlu bir örnek niteliğindedir. Kişiler arasında içtenlikle kurulan ağların *diyalojik* alışverişlere benzerliğine dikkat çeken Sennett, işbirliği konusunda batı toplumlarında Çin'dekine benzer düşünmenin gerekli olduğuna inanmaktadır. Sennett'e göre bunun iki nedeni vardır. Birincisi *guanxi*yle kurulan ilişkisel ağlarda uzun soluklu bir karşılıklı yardım ve destek söz konusudur. İkinci olarak bu tür bir ağ içinde insanlar karşılıklı bağımlılıklarından dolayı utanç duymazlar ve utancı dışarıda bırakan bir bağımlılık ilişkisi sağlanabilir hale gelir. Batı kültüründe bireyselleşme ve parçalanma yüzünden bağımlılık utanç ve zayıflık olarak alınmakta, yardımlaşma dışlanmaktadır. Bunun aşılmasında *guanxi* benzeri ilişkilerin yararlı olacağı varsayılmaktadır.

Dolayısıyla Sennett'in zorunluluk ilişkilerini ve kavrayış-uygulama ayrımını bozmak olarak yorumlanabilecek olan arayışını 'birleşme sanatı' ve benzeri araçsallaşma tehlikesi içeren formüllerden fazlasıyla ince bir çizgi ayırmaktadır. Bu anlamda *techne*yle ve *diyalojik ilişkiler*le kurulan işbirliğinin, zorunluluk ve özgürlük arasında salınan hassas içeriği araçsal bir nitelik kazanma potansiyeline sahiptir. Bu hassas dengenin bozulması 'biz' zamirinin tehlikeli ve yıkıcı olan yönünün açığa çıkması riskini içinde barındırmaktadır.

Sonuç

Nisbet'in tanımını hatırlayacak olursak çıkar ve amaç ortaklığına dayalı olarak birlikte hareket etmek işbirliği olarak görülüyordu. Zorunlu veya özgür tüm işbirliği formlarını içeren bu tanımın yetersizliği, geniş kapsamında yatmaktadır. İradeci ve holistik işbirliği tasarımlarında görüldüğü üzere, insan işbirliği hakkındaki genellemeler oldukça yaygın ve köklüdür. Bir yandan insanın iyiliği ve dayanışmayı seçen tutumunun veri alındığı ve tüm eylemlerin konu edilebildiği iradeci iddia, diğer yandan toplumsal değer ve bağlılıklardan, uyumlu parça-bütün ilişkilerinden hareket eden holistik iddia insan işbirliğinin özgürlük ve zorunluluk alanlarıyla bağıntısını anlamayı zorlaştırmaktadır.

Elbette zorunluluk ve özgürlüğü gizleyen örtünün aralanması birçok yoldan olanaklıdır. Sennett'in *techne* ve *diyalojik* kavramlarıyla kurduğu bağın irdelenmesinin de bu yollardan birisi olduğu söylenebilir. Sennett iradeciliğe yakın yönüyle, öznelerarası etkileşimlere ve eylemlere odaklanarak gönüllüce kurulan ortaklıkların, uzlaşmaların peşine düşmekte ve sonuçta *diyalojik işbirliği* üzerinden bir beraber yaşama ve eylem idealine varmayı murat etmektedir. Ancak diğer eserlerini de göz ardı etmeden teslim etmek gerekir ki, zorunluluk

ve özgürlük arasındaki gerilim ve özellikle kamusalığa dair ideal çıkarımlar Sennett'in araştırma programının ayrılmaz parçaları konumundadır. *Diyalojik işbirliği* de üzerinde yükseldiği kavramlar aracılığıyla yönetmel gerçekliğe ilişkin bir tasarımı niteliği taşımaktadır. Bu yolda, *techne* Aristoteles'in yaratma becerisi olarak aldığı ve eylem alanından ayırttığı bir içeriğe sahipken, Sennett'te bunun insan eylemlerine dair bir etkileşim yetisi anlamını yüklediğini görürüz. *Techne* işbirliği tartışmasını aynı zamanda üretim alanına yaklaşır bir potansiyele de sahiptir. *Techne* Sennett'in işbirliği tasarımında kapitalist yönetmel gerçekliğin kavrayış-uygulama ayrımını bozmaya dönük bir işlev üstlenmektedir. Bu anlamda *diyalojik işbirliği* anlatısı, özneleri *homo faber* olan işbirliğiyle, mevcut yarılmayı aşmaya ve zorunluluk ilişkilerini olumlu yönde değiştirmeye dönük bir arayışı karşılamaktadır.

Diğer yandan Bakhtin'in *karnavalesk* yaşamın kamusalığından türettiği *diyalojik ilişkiler* tasviri de Sennett'in işbirliği yorumunun önemli bir parçasıdır. İlk bakışta gündelik yaşam döngüsü içinde beraber yaşama veya karşılıklılık idealiyle sınırlı düşünölebilecek *diyalojik işbirliği*, 'resmi' veya değil bütün alanlara yayılarak gereğinden fazla bir yükü omuzlar gibi görünmektedir. Bu bakımdan Arendt'e koşut biçimde modern kamusal alanın özel alana özgü ilişkilerin istilasına uğradığına dair etraflı çalışmalar vermiş olan Sennett'in modern kamusal alana yönelik girişimi, yaşam dünyasına işbirliği idealini ekleme gayreti olarak yorumlanabilir. Burada ifade edilmesi gerekir ki, bu çalışmada söz konusu işbirliği arayışının normatif yönü eleştirilmemektedir. Özgür insan etkileşimlerini eleştirmek bir yana, bunun yönetmel gerçeklik içinde oluşumunun zorluğuna rağmen nasıl kurgulandığı anlaşılmaya gayret edilmiştir. Bu tasarımdaki olası açmaz, işbirliğinin yönetmel amaçlara özgü işlevsel bir niteliğe dönüşme ihtimalinde yatmaktadır. Bu tür bir işbirliği kavramsallaştırması, niyetinin aksine zorunluluk alanının yeniden tasarımının ve sürdürülmesinin aracı olma tehlikesini içinde taşımaktadır.

Yönetmel gerçeklikle ilişkisi bağlamında yönetim yazını içinde öteden beri çeşitli işbirliği formülleri bulunmaktadır. Taylor'un yönetmel zor aracılığıyla kurmaya yöneldiği işbirliği, Follett'te endüstriyel ilişkiler başta olmak üzere toplumsal çatışmalara karşı işbirlikçi tavırların önerilmesiyle bir ideal niteliğine kavuşur. İnsan İlişkileri Okulu'nun ve özellikle Barnard'ın arayışı da insan işbirliğinin toplumsal bağlar ve değerler temelinde güçlendirilmesine yöneliktir. Takiben, Simon da kişilerin kendilerini örgütsel amaçlara ve başkalarının davranışlarına göre uyarladığı bir işbirliği yorumu üretecektir. Bu arayışların *diyalojik işbirliğinden* ayrılan ortak noktaları, yönetimin insanlar arasındaki işbirliğini sağlayacak alanı ve koşulları oluşturmasıdır. Taylor'dan sonraki girişimlerde amaç değerler ve bağlar üzerinden insan işbirliğinin yönetim tarafından güvenceye alınması olarak biçimlenir. Daha açık ifadeyle bu akımlar holistik işbirliği varsayımlarıyla aynı istikameti izleyerek, hiyerarşik ilişkiler

içinde insan işbirliğini sağlamaya ve sürdürmeye çalışmaktadır. Zorunluluk ilişkilerinin yeniden üretiminin asli nitelik taşıdığı bu çabalarda, yönetsel müdahale ve araçlar vazgeçilmez konumdadır.

Sennett'in 'yeni kapitalizm'in yarattığı parçalanmaya karşı, kişiler arasındaki karşılıklı bağımlılıkları önermesi *diyalojik işbirliği*nin değerler ve normlar alanına en çok yaklaşan uzantısıdır. Görece yakın bir tarihte, Fukuyama kültürel değerler, bağlar ve güven ilişkileri üzerinden 'birleşme sanatı' önermekte ve işbirliğini zorunluluk ilişkilerine eklemeye çalışmaktadır. Her ne kadar, günümüzdeki çalışma ilişkilerinde verili olan sığ ve sahte işbirliği çabalarına mesafe koysa da, Sennett oldukça benzer göndermelerle, Çin'e özgü *guanxi* ilişkilerini *diyalojik işbirliği* bağlamında olumlu bir örnek olarak almaktadır. Burada değerler, kişiler arası bağlar ve bağımlılıklar toplumsal ilişkileri, birlikteliğe dayalı zemini üretebilecek bir konuma yerleştirilir. Özel alan ilişkilerinin kamusal alanda su yüzüne çıkması, yönetsel gerçeklik içinde ilişkilerin işbirliği örneğinde olduğu üzere araçsal tasarımlara konu olması eleştiriye açıktır. Ancak belki de asıl tehlike, zorunluluk ilişkilerinin karşılıklı bağımlılıklarla desteklenmesinin giderek daha yaygın hale gelmesi olasılığında yatmaktadır. Bu bakımdan Sennett'in kavrayış-uygulama ayrımını ters yüz etme girişimi, niyeti öyle olmasa da, tehlikeli bulunduğu 'biz' zamirlerinin gelişimine alan açma potansiyeline sahip görünmektedir.

Kaynakça

- Adler, Paul S. (2007), "The Future of Critical Management Studies: A Paleo-Marxist Critique of Labour Process Theory", *Organization Studies*, 28 (9): 1313-1345.
- Arendt, Hannah (1994), *İnsanlık Durumu* (İstanbul: İletişim Yayınları) (Çev. Bahadır Sina Şener).
- Aristoteles (1991), "Nicomachean Ethics", Barnes, Jonathan (Der.), *The Complete Works of Aristotle* (Princeton: Princeton University Press).
- Aristoteles (2005), *Politika* (İstanbul: Remzi Kitabevi) (Çev. Mete Tunçay).
- Bakhtin, Mikhail (2001), *Karnavalın Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Cem Soydemir).
- Barnard, Chester I. (1971), *The Functions of the Executive* (Massachusetts: Harvard University Press).
- Braverman, Harry (1998), *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* (New York: Monthly Review Press).
- Callinicos, Alex (2004), *The Revolutionary Ideas of Karl Marx* (London/Sydney: Bookmarks).
- Collingwood, Robin G. (2005), *Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üstüne Başka Yazılar* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Çev. Ahmet H. Aydoğan).
- Durkheim, Emile (2014), *Toplumsal İşbölümü* (İstanbul: Cem Yayınevi) (Çev. Özer Ozankaya).

- Follett, Mary P. (1918), *The New State: Group Organization the Solution of Popular Government* (New York/London: Longmans, Green and Co).
- Fukuyama, Francis (1998), *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları) (Çev. Ahmet Buğdaycı).
- Gramsci, Antonio (1992), *Selections from the Prison Notebooks* (New York: International Publishers) (Çev. Quintin Hoare ve Geoffrey N. Smith).
- Heidegger, Martin (1998), *Tekniğe İlişkin Soruşturma* (İstanbul: Paradigma Yayınları) (Çev. Doğan Özlem).
- Heidegger, Martin (2014), "Aristoteles'in Temel Kavramları", *Cogito*, 77: 181-201 (Çev. Saffet Babür).
- Heywood, Andrew (2012), *Political Ideologies: An Introduction* (London: Palgrave Macmillan).
- Marx, Karl (2003), *Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili*, I. Cilt (Eriş Yayınları) (Çev. Alaattin Bilgi).
- Neocleous, Mark (2003), *Imagining the State* (Maidenhead/Philadelphia: Open University Press).
- Nisbet, Robert A. (1968), "Cooperation", Sills, David L. (Der.), *International Encyclopedia of the Social Sciences Vol. 3* (The Macmillan Company & The Free Press): 384-390.
- Sennett, Richard (2006), *The Culture of the New Capitalism* (New Haven/London: Yale University Press).
- Sennett, Richard (2008), *The Craftsman* (New Haven/London: Yale University Press).
- Sennett, Richard (2012), *Berber* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. İlkay Özkürüalpi).
- Sennett, Richard (2013), *Kamusal İnsanın Çöküşü* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz).
- Sennett, Richard (2014), *Otorite* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Kamil Durand).
- Sennett, Richard (2016), *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerine Etkileri* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Barış Yıldırım).
- Simon, Herbert A. (1997), *Administrative Behavior: A Study of Decision Making Processes in Administrative Organizations* (New York: The Free Press).
- Swingewood, Alan (1984), *A Short History of Sociological Thought* (New York: Macmillan Education).
- Taylor, Frederick W. (1919), *The Principles of Scientific Management* (New York/London: Harper & Brothers Publishers).
- Tekeli, İlhan (2001), "Toplum Bilimlerinin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak", Bora, Tanıl, Semih Sökmen ve İ. Kaya Şahin (Der.), *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Yeni Bir Kavrayışa Doğru* (İstanbul: Metis Yayınları): 13-33.
- Thompson, Paul (1989), *The Nature of Work: An Introduction to Debates on the Labour Process* (London: Palgrave Macmillan).
- Wallace, Ruth A. ve Alison Wolf (2015), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin İyileştirilmesi* (Ankara: Doğu Batı Yayınları) (Çev. Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas).